

1800-tallets eventyrboom

Et litteraturhistorisk rids

Publ. i BUM, Årg. 13, nr. 1, 1995, s. 10-11.

Overgangen til eventyrdigtningen og de eksotiske spændingsfortællinger, som bliver hovedsagen i 1800-tallets børnelitteratur, er forberedt i 1700-tallet. Men hvad der var et underordnet, nødtvunget instrument, bliver nu hovedsag. To centrale forhold spiller ind: For det første *romantikken* og dens æstetiske og filosofiske grundsyn. For det andet *markedet*.

Romantikken betegner et opgør med rationalismens æstetik, samfunds- og menneskesyn. Natur, fantasi og barnlighed bliver nøgleværdier i den romantiske selvforståelse. Synet på folkedigtningen vendes 180 grader fra forkastelse til glorificering, ligesom denne digtning bliver en afgørende inspirationskilde både stoffligt og æstetisk. Det betyder også, at *børnelitteraturen nu bliver et element i helheds-litteraturen*. Den virkning som fx Brdr. Grimms eventyr får, indskrænker sig på ingen måde til børnelitteraturen.

Hans Christian Andersens (1805-75) eventyrdigtning er et andet eksempel. Hans virkning på den danske og skandinaviske litteratur og ikke mindst på det danske skriftsprog kan ikke overvurderes. Der er nærmest et før Hans Christian Andersen og et efter. Som Brdr. Grimms eventyr indgår også H.C. Andersens i verdenslitteraturen.

H.C. Andersen er den danske forfatter, som har nået den største udbredelse overhovedet. På denne og på anden vis sprænger han børnelitteraturens rammer.

Han hører litteraturhistorien til. Og selv i den danske børnelitteraturhistorie placeres han oftest i en særlig parentes. Han er for stor, en monolit som også børnelitteraturudviklingen sagtmodigt lister udenom. Det er først i nyere tid, hans direkte virkning på børnelitteraturen bliver mærkbar fx i Egon Mathiesens, Ib Spang Olsens og Ole Lund Kirkegaards bøger. Nogle har ment, at H.C. Andersens forfatterskab ligefrem har retarderet udviklingen af en dansk børnelitteratur i 1800-tallet. Noget er der måske om det. Det er først i dette århundrede, at en egentlig dansk børnelitteratur selvstændiggør sig. I 1800-tallet, hvor børnelitteraturen etablerer sig og får større udbredelse i Danmark, består langt den overvejende del af oversættelser.

Ikke desto mindre vil jeg hævde, at H.C. Andersens eventyrdigtning hører til børnelitteraturen og dens historie. Den gør det tilmed i eksemplarisk forstand, netop ved at den overskrider både »børnelitteraturens« og »opdragelsens« rammer. På samme vis som fx Lewis Carroll's forfatterskab. Begge er »moderne« forfattere, de foregriber både modernisme og postmodernisme og gør det netop i kraft af deres skriven for børn. Det er baggrund for frigørelsen af deres diskurs, uden at der renonceres på den »voksne« erfaring, bl.a. om splittelsens vilkår. Begge er store »dekonstruktionister«. Dette »uskyldstab« både i forhold til fortælling, æstetik og »virkelighed«, kan de have »lært« af

børnene, i hvis mundtlige kultur sådanne æstetiske metoder og forholdsmåder flourerer. I modsætning til hvad der er tilfældet i de »voksnes« børnelitteratur i samtiden.

Vejen for H.C. Andersens eventyr var beredt gennem periodens optagethed af folkedigtning og eventyr. *Brdr. Grimms Eventyr* blev tidligt oversat (1814) og fulgt af samlinger af danske folkeeventyr. Med Brdr. Grimm bliver eventyrdigtningen koblet til børn og er fra da børnelitteratur par excellence.

Brdr. Grimms Eventyr er *kunsteventyr*, gennemgribende skriftlige bearbejdelser af det folkelige stof. Man kan sige, at de transformerer folkeeventyret til borgerlig børnelæsning. Samtidig med at de sprænger børnelitteraturens snævrere didaktiske og moralske diskurs og udvikler en beundringsværdig enkel og anskuelig fortælleform, udsætter de den folkelige fortællings æstetiske og stofflige sprængkraft for en tæmning. De psykologiserer og sentimentaliserer fortællingen og udvikler en mere raffineret form for dannelseslitteratur. *Lille Rødhætte* er et typeeksempel herpå. Her tematiseres den borgerlige opdragelses psykiske rum, barneverfaring og opdragelseskonflikt i en mytisk struktur. Driftsbeherskelsens myte par excellence.

Den model har tematisk og æstetisk/strukturelt dannet mønster for senere børnelitteratur. »*Rødhætte*«-strukturen kan genfindes i mangfoldige varianter også i nutidens problemrealistiske bøger. Ligesom lignende konfigurationer optræder i megen af samtidens litteratur, eksempelvis J.F. Coopers: *Stifinder*. Budskabet i *Rødhætte* og den æstetiske praksis er vendt op og ned i forhold til folkeeventyret. Hvor folkeeventyret siger: »*Drag ud i den vide verden*«, siger *Rødhætte*: »*Bliv*

hjemme hos din mor og opfør dig ordentligt«.

H.C. Andersens transformation af folkeeventyret og andre typer fortælling er mere kompleks. Hos ham sætter de sociale og æstetiske protest- og brudpotentialer sig igennem. Han omformer den sproglige mundtlighed til et skriftudtryk som sprænger skriftnormerne. Eventyrene, især hans originale udvikling af dyre- og tingseventyr, bliver medium for en sprudlende, ironisk fabulerende kritik af snærende borgerlige livsformer. Erfaring og kritik kunne udtrykkes forklædt i eventyrets og barnlighedens skikkelser.

Når fortællingen for børn kunne blive H.C. Andersens medium, er en baggrund sikkert, at hans livssituation har en lighed med børnenes. Som de var han en outsider, en udenforstående i det borgerlige livsrum, som han derfor betragtede med lige dele længsel og troldsplint i øjet. Også han måtte af nødvendighed udsætte sig for en hårdhændet opdragelsesproces, en art omskoling. Som børn under opdragelsens tvang var også han dybt afhængig af »voksen«-magterne, samtidig med at han »levede« på barnlige (kunstneriske) kvaliteter.

Hans eventyr fungerer ikke som dannelsesstrukturer. De er kritisk og humoristisk gennemskuende i forhold til dannelsesprocessen, som dermed dekonstrueres. Forløbsstrukturen konstitueres snarere af tilfælde og »held« – i sig selv et brud med den borgerlige livsforståelse, og i familieskab med folkeeventyret. Specielt i hans fantastiske fortællinger tematiseres barn-domserfaringen. De er videreudviklinger af E.T.A. Hoffmans fantastiske fortællinger og har spillet en afgørende rolle for den fantastiske fortællings senere udvik-

ling både som voksenlitteratur (en central modernistisk genre) og som børnelitteratur, fx Astrid Lindgren.

Grimms eventyr har haft deres primære virkning i en etablering af »mytiske« strukturer og figurer som krystalliseringsformer for socialisationserfaringer – som sådan har de været bemærkelsesværdigt sejlivede. Rødhætte både som figur og struktur er stadig virksom som forestillingsbillede for kvindelighed, ligesom *Askepot* og *Snehvide* og *Tornerose*.

H.C. Andersens fortællinger har deres virkning på andre planer, i metoden, i »grebet«, i fortælleformens performance og »mundtlighed«, i den groteske dekonstruktion af historien og »magterne«. Samtidig med at de er gennemreflekterede, er de »naivt« legende i deres æstetik. H.C. Andersens eventyr og historier

er mere mangfoldige end her omtalt. På sæt og vis er de bedst, hvor han er værst (set ud fra en bornert opdragelses- og børnelitteratur synsvinkel). Hvor *Rødhætte* er Brdr. Grimms arketype, er *Klods Hans* H.C. Andersens. Mens Grimms eventyr gik ind i børnelitteraturens mainstream og blev bestemmende for den, forblev H.C. Andersen indtil nyere tider marginal. Det betød ikke at hans eventyr ikke blev læst. Det blev de. De har været initierende læsestof for generationer af danske børn. Et af de enestående træk i H.C. Andersens fortællinger for børn er, at han forener en »voksen« erfaring med en barnlig synsvinkel på verden, hvor de øvrige anlægger opdragerens synspunkt. Først i de seneste årtiers børnelitteratur bliver denne holdning almindelig, dog ofte som forklædning for andre interesser.

